

Edebiyat II. Dönem I. Yazılı

1. Aşık Edebiyatı

Nazım Biçimleri

Koşma

Halk edebiyatının en yaygın ve sevilen nazım biçimidir. İslamiyet Öncesi Türk Edebiyatı'ndaki "koşuk" nazım biçiminin aşık edebiyatındaki karşılığıdır. Koşmalar lirik şiirlerdir ve aşk, doğa, yiğitlik, ölüm gibi konuları işlerler.

Dörtlük nazım birimi, 11'li hece ölçüsü, sade ve anlaşılır bir halk dili ile yazılırlar. axab, cccb, dddb, ... uyak şeması ve genellikle yarım uyak kullanılır. Son dörtlükte şairin mahlası geçer.

Nazım Türleri

Güzelleme

İnsan ve doğa güzelliklerini konu alan, genellikle şairin sevdalisına atfettiği halk şiirleridir. Bu türün en önemli temsilcisi Karacaoğlu'dur.

Koçaklama

Savaş ve kahramanlık temalı halk şiirleridir. Coşkulu bir dille yazılırlar. Bu türün en önemli temsilcileri Karacaoğlu ve Dadaloğlu'dur.

Taşlama

Birey veya toplumun aksayan veya kusurlu yönlerini alaylı bir dille eleştiren halk şiirleridir. Bu türün en önemli temsilcisi Seyrani'dir.

Ağıt

Ölen bir kişinin veya acı bir olayın ardından duyulan üzüntüyü dile getiren halk şiirleridir. İslamiyet Öncesi Türk Edebiyatı nazım biçimlerinden sagunun halk edebiyatındaki karşılığıdır.

2. Tekke-Tasavvuf Edebiyatı

Nazım Biçimleri

Tekke-Tasavvuf Edebiyatı şiirleri genellikle aynı biçimsel özellikleri taşırlar. Bunlar, en yaygın nazım türü olan ilahi türünün biçimsel özellikleridir. İlahiler hece ölçüsünün 7, 8, 11'li kalıplarıyla veya aruz ölçüsüyle oluşturulur*. Nazım birimi dördlüktür, uyak şeması koşmada görülen axab, cccb, dddb, ... şemasıdır ve yine koşmadaki gibi genellikle yarım uyak kullanılmıştır. Kullanılan dil halk edebiyatının aşık ve anonim kollarına göre ağır fakat divan edebiyatına göre anlaşılırdır.

Nazım Türleri

İlahi

Tekke-Tasavvuf Edebiyatı'nın en yaygın ve sevilen nazım türüdür. Allah'ın övüldüğü, Allah'a yalvarıldığı, Allah'ın yüceliğinin, mümkün olan en büyük aşkın Allah aşkı olduğunun dile getirildiği şiirlerdir. Kendine has ezgilerle söylenirler. Bu türün en önemli temsilcisi Yunus Emre'dir.

Nefes

Alevi-Bektaşî şairlerinin yazdığı şiirlerdir. Hz. Muhammet'e ve özellikle Hz. Ali'ye övgüler içerirler. Bu türün en önemli temsilcisi Pir Sultan Abdal'dır.

Şathiye

Ciddi düşünce ve duyguların iğneleyici, mizahlı bir dille anlatıldığı; genellikle Alevi-Bektaşî şiir geleneğinde görülen şiirlerdir. Şathiyelerde Allah ile ciddiyetsiz ve şakacı bir edada konuşulur. Bu türün en önemli temsilcisi Kaygusuz Abdal'dır.

Nutuk

Tarikat büyüklerinin tarikata yeni alınan müritlere tarikat adabını ve kurallarını öğretmek için söylediği öğüt veren şiirlerdir.

Devriye

Yaratılan her şeyin Allah'tan geldiğini, yine Allah'a döneceğini konu alan şiirlerdir.

3. Divan Edebiyatı

Genel Özellikler

İslamiyet'in kabulünden sonra Arap ve Fars edebiyatlarının etkisinde gelişen ve şiir temelli kurulan bir edebiyattır. 13. yy. da başlamış, 19. yy. da sona ermiştir. Sanat için sanat anlayışı hakimdir, yani topluma yarar sağlamak için değil marifet göstermek ve güzel bir ürün ortaya koymak için sanat yapılmıştır. Bütün değil parça güzelliğine, konuya değil konunun işleniş biçimine önem verilmiştir. İşlenen konular gerçek halleriyle değil, idealize edilerek sunulur. Ayrıca toplumsal değil, bireysel konular seçilir.

Kullanılan dil son derece ağır, süslü, anlamca derin ve soyut bir dildir. Arapça, Farsça ve Türkçenin bir sentezi olan Osmanlıca lisanında yazılmıştır. Arapça ve Farsça tamlamalar, mazmun denilen kalıplaşmış sözler ve söz sanatları çokça kullanılır. Kalıp ve kurallara önem veren bir edebiyattır. Aruz ölçüsü ve tam ve zengin kafiye kullanılır. En yaygın nazım birimi beyit olsa da dördlük ve bentlerle yazılan nazım biçimleri de vardır.

Nazım Biçimleri

Gazel

Aşk, doğa, özlemin yol açtığı ıstırap gibi konuların, felsefi ve didaktik düşüncelerin ele alındığı lirik şiirlerdir. Divan edebiyatının en yaygın ve sevilen nazım biçimidir. Mümkün konuların genişliği ve çok yazılması bakımından halk edebiyatındaki koşmaya benzer. Yine koşmaya benzer olarak son beyitte şairin mahlası geçer. Bu beyte taç beyit denir.

Nazım birimi beyittir. Beyitler arasında konu bütünlüğü yoktur. Eğer varsa o gazele yek-avaz gazel denir. Gazelin ilk beytine matla, son beytine makta; matladan sonraki beyte hüsn-i matla, maktadan önceki beyte hüsn-i makta denir. Gazelin en güzel beyti beytü'l gazeldir (şah beyit). Gazel aruz ölçüsüyle yazılır. Uyak şeması aa, ba, ca, ... şeklindedir. Divan edebiyatının tipik dil ve anlatım özellikleri mevcuttur.

Kaside

Din ve devlet büyüklerini övmek amacıyla yazılan şiirlerdir. İşlenen konuya, yani nazım türüne göre farklı isimler alırlar. 33 ila 99 beyitten oluşurlar. Gazele benzer olarak mahlas kullanılan beyte taç beyit denir. Kaside altı farklı bölümden oluşur.

Nesib (teşbib) kasidenin giriş bölümüdür. Bu bölümde şair bir tasvir yapar veya bir şeyi över. Bu bölüm kasidenin övmek için yazıldığı kişiyle bir alakası olmak zorunda değildir. Bazı kasideler bu bölümde işlenen konuya göre isimlendirilir.

Girizgah bölümünde nesib bölümü ile esas konunun ele alındığı methiye bölümü arasında geçiş yapılır. Bir ya da birkaç beyit uzunluğundadır.

Methiye bölümü kasidenin esas bölümüdür. Abartılı ve sanatlı bir dille kasidenin atfedildiği kişinin övgüsü yapılır.

Tegazzül bölümünde şair marifet göstermek için kasidenin ölçülerine uygun bir gazel söyler.

Fahriye bölümünde şair yine abartılı ifadelerle kendini över.

Dua bölümünde övülen kişi ve/veya şair için dua edilir.

Kasidenin nazım birimi beyittir. Yine ilk beyte matla, son beyte makta denir. En güzel beytin adı beytül kasiddir. Gazeldeki aa, ba, ca, ... uyak şeması kasidede de kullanılır. Ölçü olarak aruz ölçüsü kullanılır. Yine divan edebiyatının tipik dil ve anlatım özellikleri mevcuttur.

Mesnevi

Öykü anlatmak amacıyla yazılan divan şiiridir. Divan edebiyatının en uzun nazım biçimidir. Beyitleri kendi içinde anlam birliğine sahiptir, bunun yanında bir olay anlatıldığından beyitler arası anlam birliği de gözetilir. Beş veya daha fazla mesnevinin bir araya getirilmesiyle oluşan esere hamse denir. Türk edebiyatında mesnevi nazım biçiminin ilk örneği Yusuf Has Hacib'in "Kutadgu Bilig" adlı eseridir. Bir diğer önemli mesnevi Mevlana'nın mesnevisidir.

Mesnevinin nazım birimi beyittir. Her beyit kendi içinde uyaklıdır yani aa, bb, cc, ... uyak şeması kullanılır. Aruz ölçüsünün kısa kalıplarıyla yazılır, bu da okumada kolaylık ve ahenk ile şiirselliği sağlar.

Nazım Türleri

Tevhit

Allah'ın varlık ve birliğini konu alan şiirlerdir.

Münacaat

Allah'a yalvarmak ve O'na dua etmek amacıyla yazılan şiirlerdir.

Naat

Hiz. Muhammet'i övmek için yazılan şiirlerdir.

Methiye

Birini, genellikle de devlet büyüklerini öven şiirlerdir.

Hicviye

Bir kimseyi, düşüncüyü yermek; birey veya toplumun kusurlarını eleştirmek amacıyla yazılan ve alaycı bir dil kullanan şiirlerdir. Halk edebiyatındaki taşlamanın divan edebiyatındaki karşılığıdır.

Mersiye

Bir kimsenin ölümünün yol açtığı acı ve üzüntüyü konu alan şiirlerdir. İslamiyet öncesi Türk edebiyatındaki sagunun, halk edebiyatındaki ağıtın divan edebiyatındaki karşılığıdır.

4. Söz Sanatları

Teşbih

Ortak bir nitelik bakımından biri diğerinden daha güçlü olan iki şey arasında benzetme yapmaktır. Teşbih, benzetme ögeleri kullanılarak yapılır.

Benzetilen, ortak nitelik bakımından daha güçlü; benzeyen daha güçsüz olandır. Ortak nitelik, benzetme yönüdür. Benzetilen ve benzeyen arasındaki benzetme ilgisini kurmak için "gibi, misali" gibi benzetme edatları kullanılır. Teşbih yapılabilmesi için benzetilen ve benzeyen kullanılmak zorundadır, diğer iki öge zorunlu değildir. Sadece benzetilen ve benzeyenden oluşan teşbihe teşbih-i belîğ de (güzel benzetme) denir.

İstiare

Kullanılması zorunlu ögelerinden sadece biri kullanılarak yapılan teşbihtir.

Açık istiare, sadece benzetilen ile yapılan teşbihtir. Kapalı istiare, sadece benzeyen ile yapılan teşbihtir. Kapalı istiare yapılması için benzetme edatı kullanılmak zorundadır.

Teşhis

İnsan olmayan varlıklara insanlara ait özellikler yüklemek, onları kişileştirmektir.

İntak

İnsan olmayan varlıkları konuşturmaktır. İntak sanatının olduğu yerde teşhis sanatı da kesinlikle vardır.

Mübalağa

Bir sözün etkisini güçlendirmek için bir şeyi olduğundan çok büyük veya çok küçük, çok fazla veya çok az göstermek, abartmaktır.

Mecaz-ı Mürsel

Bir sözü benzetme amacı gütmeyen gerçek anlamının dışında kullanmaktır. Ad aktarması olarak da bilinir.

Tenasüp

Birbiri ile anlamca ilgili sözcükleri bir arada kullanmaktır.

Tecahül-i Arif

Apaçık ortada olan, bilinen bir gerçeği bilmemezlikten gelmektir.

Hüsn-i Talil

Herhangi bir olayın gerçekleşmesini gerçek nedeninden başka bir nedene bağlamaktır.

Tezat

Birbirine zıt kavram, sözcük, durumları bir arada kullanmaktır.

Telmih

Yaygın olarak bilinen bir olaya, efsaneye gönderme yapmaktır.

Tariz

İğneleme amacıyla söylenenin tam tersini kastetmektir.

Tekrir

Vurgu amacıyla bir sözü yinelemektir.

İstifham

Bir duyguyu öne çıkarmak amacıyla art arda, cevap beklemezsizin sorular sormaktır.

5. Dede Korkut Hikayeleri

Dede Korkut Hikayeleri Anadolu'ya göç eden Oğuz Türklerinin inanış, yaşayış, gelenek ve görenek, kahramanlıklarını, değerlerini, komşu devletlerde ve bazen olağanüstü güçlerle olan mücadelelerini konu alan halk öyküleridir. "Dede Korkut" eserin anlatıcı olarak kabul edilen mistik ve bilge bir figürdür. Kahramanlara iyilik ve doğruluğu, güçsüz ve çaresizin yanın olmayı, birlik ve beraberliği ve dayanışmayı öğütler. Dede Korkut Hikayeleri Türk edebiyatında destan ve öykü türleri arasındaki geçiştir. XIV. yy. sonları ve XV. yy. başlarında halk ağzından derlenerek yazıya geçirilmiştir, yani aslında sözlü edebiyat ürünleridir. Birtakım tarihi gerçeklikleri nakletmelerine karşın tarihi bir kaynak değillerdir.

Hikayelerde olayların anlatımında nesir, kahramanlar arasındaki diyaloglarda nazım kullanılmıştır. Seci ve aliterasyon yöntemleri ile ahenk ve şiirsellik sağlanmıştır. Kullanılan dil son derece saf bir Türkçedir. Diğer Türk destanlarına benzer olarak doğa ve doğa tasvirleri anlatımda önemli yer tutar. Basmakalıp sözler, deyişler ve atasözleri de sıkça görülür. Ayrıca Türkler'in İslamiyet'i kabulünün tesiriyle dini içerikli ifadeler de kullanılmıştır.

6. Ad Tamlamaları

Genel Özellikler

Ad tamlaması, bir adın en az bir başka adla oluşturduğu söz öbeğidir. Tamlayan ve tamlanan olmak üzere iki ögeden oluşur. Tamlayan, tamlananın neye ait/neye özgü olduğunu belirtir.

Ad tamlamaları önlerine veya ögeleri arasına ad olmayan kelimeler alabilir. Bu tür kelimeler tamlananın oluşturduğu söz öbeğine dahildir fakat tamlama ögesi değildirler. Sonuç olarak bu kelimelerin aldığı ekler tamlama türünü etkilemez.

Tamlayan veya tamlanan söz öbeği olabilir, ikisinden biri düşebilir, ikisi yer değiştirebilir.

Ad Tamlaması Türleri

Belirtili Ad Tamlaması

Tamlayanın -ın/-in/-un/-ün tamlayan eklerini, tamlananın -ı/-i/-u/-ü tamlanan eklerini aldığı ad tamlamalarıdır.

"Ağac-ın gölge-s-i"

Eğer tamlanan sayı ya da belirsizlik belirtiyorsa tamlayan eki olarak -den/-dan kullanılabilir.

"Öğrenciler-den bir-i"

"Çocuklar-dan birkaç-ı"

Belirtisiz Ad Tamlaması

Tamlayanın tamlayan eki almadığı, tamlananın -ı/-i/-u/-ü tamlanan eklerini aldığı ad tamlamalarıdır. Belirli bir varlığa işaret etmezler.

"Kapı kol-u"

Belirtisiz ad tamlamaları kendi dönüşlülük zamiriyle kurulabilirler.

"Kendi iş-i"

Takısız Ad Tamlaması

Tamlayanın da tamlananın da ek almadığı, tamlananın ham maddesinin belirtildiği ad tamlamalarıdır.

"İpek mendil"

Zincirleme Ad Tamlaması

İkiden fazla addan oluşan ad tamlamalarıdır.

"Babam-ın hukuk büro-s-u"

Zincirleme ad tamlaması oluşabilmesi için ikiden fazla ad gereklidir, iki ad ve bir sıfat zincirleme ad tamlaması oluşturmaz.

"Babam-ın yeni iş-i"

7. Sıfatlar

Genel Özellikler

Sıfatlar isimleri farklı yönlerden niteleyen veya işaret eden sözcüklerdir. En az bir sıfat ve en az bir ismin oluşturduğu söz öbeğine sıfat tamlaması denir. Sıfatlar, niteledikleri veya işaret ettikleri isimlerden önce kullanılırlar.

Niteleme Sıfatları

Varlıkları durum, şekil, renk vs. bakımından niteleyen sıfatlardır. Nitelenen isme sorulan "nasıl?" sorusunu cevaplarlar.

"Bakımsız bina"

"Keskin kılıç"

"Kırmızı pelerin"

Belirtme Sıfatları

İşaret Sıfatları

Varlıkların yerini belirten sıfatlardır. "bu, şu, o, öteki, beriki, böyle, şöyle, öyle" sıfatları en yaygın işaret sıfatlarıdır. Ek olarak "-ki" ve "-deki" ekleriyle türetilen sıfatlar da işaret sıfatıdır.

"O apartman"

"Oradaki apartman"

Soru Sıfatları

Varlıkları soru yoluyla belirtirler. "Nasıl, hangi, kaç, kaçar, kaçta kaç, kaçını, ne biçim, ne tür, ne çeşit, ne kadar, neredeki" sıfatları soru sıfatlarına örnektir.

"Nasıl birisi?"

"Hangi düğme?"

Sayı Sıfatları

Varlıklardan kaç tane olduğunu, varlığın sırasını, varlığın bir kesitini belirten sıfatlardır.

Asıl sayı sıfatları varlıklardan kaç tane olduğunu tam sayılarla belirtir ve isme sorulan "kaç?" ve "ne kadar?" sorularını cevaplar.

"Elli dolar"

Sıra sayı sıfatları varlıkların sırasını belirtir, asıl sayı sıfatlarına "-inci" eki getirilerek türetilir ve isme sorulan "kaçını" sorusunu cevaplar.

"Üçüncü yarışmacı"

Üleştirme sayı sıfatları varlıkların eşit parçalara bölündüğünü belirtir, asıl sayı sıfatlarına

"-er/-ar" ekleri getirilerek türetilir ve isme sorulan "kaçar?" sorusunu cevaplar.

"Dörder tabak"

Kesir sayı sıfatları eş parçalara ayrılan parçalardan kaçının söz konusu olduğunu belirtir ve isme sorulan "kaçta kaç?" sorusunu cevaplar.

"Yüzde yirmi faiz"

Belgisiz Sıfatlar

Varlıkları yaklaşık, kesin olmayan bir şekilde belirten sıfatlarıdır. "Biraz, birkaç, birçok, her, başka gibi sıfatlar belgisiz sıfatlardır.

"Bir" sıfatı "bir tane" anlamındaysa asıl sayı sıfatı, "herhangi bir" anlamındaysa belgisiz sıfattır.

"Birkaç saat"

"Bir ara"

Unvan Sıfatları

Varlığın rütbe, mevki, statü, görev gibi özelliklerini anlatan sıfatlardır. Büyük harfle yazılırlar.

"Cumhurbaşkanı Bayar"

"Evliya Çelebi"

"Kuvvet Komutanı Muhsin Paşa"

Pekiştirme Sıfatları

Anlamca kuvvetlendirilmiş sıfatlardır. İkileme yoluyla, ikilenen sıfatlar arasına soru kelimesi getirilerek veya ön ek kullanılarak oluşturulurlar.

"Koca koca binalar"

"Uzun mu uzun yol"

"Kıpkırmızı elbise"

Küçültme Sıfatları

Anlamca zayıflatılmış sıfatlardır. Niteleme sıfatlarının sonuna "-ce, -cik, -(i)msi, -(i)mtırak" ekleri getirilerek oluşturulurlar.

"Büyükçe bir ev"

"Daracık yer"

"Mavimsi bir renk"

"Mavimtırak bir renk"

Adlaşmış Sıfatlar

Niteleme sıfatlarının niteledikleri adın düşmesiyle oluşan, ad görevi gören sıfatlardır.

"Yaşlılara (yaşlı insanlara) yer verin"

Sıfatlarda Derecelendirme

Sıfatların zarflarla nitelenmesiyle yapılır.

"En büyük başarısı"

"Çok zor iş"